

ОСВІТА В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО СТАНУ

Вітер О. М., Засадна Х. О., Свелеба Н. А.

ВСТУП

Військові дії в Україні поглибили економічні проблеми нашої держави та призвели до дестабілізації в багатьох сферах суспільного життя.

Повномасштабна війна в Україні:

- загрожуює бідністю мільйонам людей: за оцінками Управління ООН з координації гуманітарних питань (ОСНА), протягом 2024 року 14,6 мільйонів українців (40% населення) потребували гуманітарної допомоги, в першу чергу продуктів харчування;

- 14 мільйонів громадян потребують психологічної допомоги, а за даними ЮНІСЕФ, приблизно 1,5 мільйона дітей в Україні переживають воєнні травми та знаходяться в групі ризику, депресії, тривоги, посттравматичного стресового розладу та інших психічних захворювань;

- спричинила негативні екологічні наслідки: військові операції сприяли деградації земель, включаючи вирубку лісів та ерозію ґрунту. Руйнування Каховської дамби вважають однією з найбільших екологічних катастроф у Європі за останні роки;

- посилилась існуюча соціальна нерівність всередині країни. Майже 3,7 мільйони українців стали внутрішньо переміщеними особами, які тікали з районів, де відбувалися воєнні дії. Це переміщення погіршує доступ до освіти, охорони здоров'я та працевлаштування, особливо впливаючи на жінок, дітей та людей похилого віку;

- станом на листопад 2023 року пошкоджено або зруйновано понад 3790 навчальних закладів. Мільйонам дітей доводиться постійно стикатися з сигналами повітряної тривоги, місяцями навчаючись у бомбосховищах.¹

Всі ці фактори є елементами і глобальними цілями сталого розвитку, які постійно руйнують військові дії. Під сталим розвитком розуміємо збалансований розвиток економічної, соціальної та екологічної сфери. Війна та кризи у світі розбалансовують ці сфери, перешкоджають

¹Шкарлет С. Вплив війни в Україні на реалізацію глобальних цілей сталого розвитку . <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/51685/1/%d0%a1%d0%b5%d1%80%d0%b3%d1%96%d0%b9%20%d0%a8%d0%9a%d0%90%d0%a0%d0%9b%d0%95%d0%a2.pdf>

соціально-економічному розвитку країни та сталому розвитку суспільства.

Однією з передумов досягнення сталого розвитку суспільства виступає освіта. На сьогодні освіта стає одним із факторів та тригерів розвитку країни, гарантом її безпеки а також визначає рівень розвитку економіки. Освіта визначає не лише шляхи розвитку країни, а й основні фактори за допомогою яких здійснюється її збереження в умовах війни.

Роль вищої освіти у нівелюванні складних процесів і викликів сьогодення, які спричинені війною, є стратегічно важливою. Вища освіта не лише передає знання, а й сприяє вихованню свідомих, відповідальних, креативних та соціально активних громадян. Її місія полягає у формуванні активної громадянської позиції здобувачів вищої освіти, лідерства, та забезпечення фахівцями майбутньої економіки України та її сталого розвитку.

1. Доступність та безпека вищої освіти в умовах війни

Освіта в умовах сьогоденішньої війни і зумовленої нею кризи та невизначеності – це складний процес адаптації освітньої системи до непередбачуваних обставин. Сьогодні освітній процес в Україні відбувається в умовах воєнного стану, повітряних тривог та обстрілів. Значна кількість осіб втратила можливість навчатися зовсім або навчатися і навчати у нормальних умовах. Повномасштабна воєнна агресія росії проти України «призвела до обмеження в задоволенні базових потреб людей (матеріальних засобів життя, діяльності тощо); масштабних руйнувань освітньої та дослідницької інфраструктури; вимушеного внутрішнього й зовнішнього переміщення учасників освітнього процесу (міграція за кордон); навчання і життєдіяльності в умовах блекауту і постійного стресу; психологічного тиску та фізичного знищення українських людей на тимчасово окупованих територіях, насильницької депортації українських дітей на територію країни-агресора».²

Вібувається регулярне оновлення даних про руйнування та пошкодження закладів освіти. Від початку повномасштабного вторгнення, станом на листопад 2023 року, 3793 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, а 365 із них – зруйновані вщент. Внаслідок повномасштабного вторгнення росії зруйновано 7 закладів вищої освіти. Найбільші збитки від руйнувань та пошкоджень заклади освіти зазнали у Донецькій, Луганській, Харківській, Дніпропетровській, Херсонській, Чернігівській, Запорізькій та Київській

² Education in Ukraine defies the war. European Journal of Education. Vol. 58. Issue 4. P. 538-641. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ejed.12581>

областях. Освіта є однією з найбільш постраждалих сфер. За сумою збитків, станом на серпень 2023 року, збитки від руйнувань освітньої сфери можна оцінити в \$9,7 млрд.³

Студенти втратили можливість доступу до отримання освітніх послуг за місцем проживання, через масштабні руйнування інфраструктури. Станом на 10 серпня 2022 року 24 тисячі студентів не змогли взяти участь в навчальному процесі. Основними перешкодами, які були визначені на цей період, і стали студентам «на заваді до доступу до навчання були:

1. Відсутність підключення до Інтернету – 79%.
2. Безпекова ситуація – 46% .
3. Відсутність технічних засобів – 39%.
4. Необхідність працювати – 28%.
5. Погіршення психологічного самопочуття – 15%.
6. Перевантаження доглядом та домашніми обов'язками – 8%».⁴

На сьогодні, частина університетів із окупованих територій та зон особливої небезпеки переміщені у безпечніші регіони: Київську, Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку, Закарпатську та інші області. За офіційними даними в Україні налічується більше 80 тис. студентів з числа внутрішньо переміщених осіб.⁵

Внутрішньо переміщені студенти долучаються до онлайн-навчання за програмою внутрішньої академічної мобільності. Частина студентів долучилася до лав ЗСУ. Студентам, які перебувають у збройних силах рекомендовано особливі умови навчання: індивідуальні графіки, академічні відпустки. Студентам, науковцям та викладачам, які вимушено переміщені за кордон, іноземні освітні інституції пропонують різноманітні варіанти адаптації: від продовження навчання, програм обміну, до відтермінування оплати, додаткової фінансової підтримки. За даними Міністерства освіти і науки України, цього року студентами закладів вищої освіти стали 187 801 особа, що на 80 тисяч менше, ніж у 2023 році, коли було зараховано 267 тисяч студентів.⁶

³ Марія Мигаль Освіта в умовах війни: виклики та перспективи для України. 23 жовтня 2023 <https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/>

⁴ Оприлюднено первинний аналіз оцінювання потреб фахової перед вищої та вищої освіти України. Міністерство освіти і науки України, 2022. URL:<https://mon.gov.ua/ua/news/oprilyudneno-pervinnij-analiz-ocinyuvannyapotreb-fahovoyi-peredvishoyi-ta-vishoyi-osviti-ukrayini>

⁵ Звіт забезпечення права на вищу освіту для внутрішньо переміщених осіб. URL: <http://surl.li/niydh>

⁶ Аналіз тенденцій у вищій освіті.30 грудня 2024р. <https://www.oin.com.ua/kilkist-studentiv-pershokursnykiv-u-2024-rocz-zmenshylasya-na-80-tysyach/>

Війна створила проблему не лише до доступності, а й до безпеки вищої освіти. Безпека передбачає обладнання укриттів у навчальних закладах, проведення тренувань щодо евакуації студентів та ефективних дій під час тривоги, формування вміння у студентів та викладачів надавати першу домедичну допомогу. Правильно оцінити ситуацію та обрати правильний алгоритм дій є дуже важливим умінням для кожної людини в умовах воєнних дій. Саме від таких умінь та навичок здобувачів вищої освіти залежить їхнє життя та здоров'я, а також життя людей, котрі в цей час знаходяться поруч.

За даними Міністерства освіти 60% закладів вищої освіти обладнані укриттями. Водночас Міністерство освіти рекомендує повернутися до очної форми навчання задля підвищення якості навчання. "Це поки що рекомендація. Звичайно, з дотриманням усіх безпекових умов. Що стосується закладів вищої освіти, то здебільшого архітектура їх будівель дозволяє облаштовувати укриття. Але не завжди ці укриття дозволяють прийняти всіх студентів. І, безумовно, ми розуміємо, що ситуація в Харківській, Чернівецькій областях, Житомирській, Волинській, Львівській – вона різна. Тому керівництво закладів вищої освіти буде ухвалювати рішення самостійно", – прокоментував міністр Олександр Лісовий⁷.

Забезпечення безпекових умов в освітній сфері стосується і організації навчального процесу. Організація навчального процесу в умовах війни є складним завданням, яке вимагає організувати безпеку здобувачів та викладачів. Такі умови потребують серйозного планування освітнього процесу і забезпечення належних та доступних умов навчання під час війни.

Загрози обстрілів, окупація територій, руйнування освітньої інфраструктури передбачають зміну звичного для освітнього середовища аудиторного навчання та здійснення переходу на дистанційне або змішане навчання. Застосовується також гнучкий розклад занять з урахуванням безпекової ситуації. Війна змусила навчальні заклади України розглядати віддалене або змішане навчання як постійну модель. Дистанційне навчання та використання онлайн-платформ, відеоконференцій та інтерактивних технологій стає необхідним в теперішніх умовах війни. Однак, такий навчальний процес потребує стабільного доступу до електроенергії та Інтернету. Онлайн навчання з використанням сучасних цифрових технологій, відеоконференцій, та онлайн-ресурсів дають можливість здійснювати навчальний процес в режимі реального часу. Це дає змогу навчальним

⁷ Лісовий О. <https://tsn.ua/ukrayina/u-minosviti-ocinili-gotovnist-ukrirttiv-u-zakladah-osviti-ukrayini-2377657.html>

зкладам не сповільнювати темпи навчання, а продовжувати роботу та зберігати як кадровий склад педагогів так і студентів. При слабкому та нестабільному електропостачанні здійснюється переривання навчання, втрата доступу до освітніх ресурсів, а все це негативно впливає на психологічний стан студентів та викладачів і, як результат, на якість освіти.

Таким чином в умовах воєних дій, учасники освітнього процесу з числа внутрішньо переміщених осіб зазнали найбільш негативного впливу в процесі реалізації свого права на доступ до вищої освіти, а питання безпеки зачепили всіх учасників освітнього процесу.

2. Підготовка фахівців в умовах воєнного стану

На сьогодні рівень та якість освіченості здобувачів вищої освіти визначається не лише кількістю та якістю засвоєних знань, а в першу чергу знаннями та вміннями, які формують професіонала з об'ємним мисленням. Фахівців, які готові демонструвати конструктивну поведінку, креативне мислення та лідерство у кризових та нестандартних умовах, працювати в команді, аналізувати різні сценарії розвитку подій. Водночас працювати в умовах війни та невизначеності – шанс для створення і впровадження нових ідей, інновацій, можливість для розвитку таких особистісних характеристик як гнучкість та креативність мислення. Найуспішніші компанії світу виживали і адаптувалися саме в кризові періоди. В умовах війни важливо продумувати альтернативні варіанти дій та бути готовим до кількох сценаріїв розвитку подій. Отже, війна та нестабільність яку вона продукує – це шанс знайти нові підходи, змінити стратегію або навіть почати щось кардинально нове.

В умовах війни важливо підготувати не лише кваліфікованого фахівця, а й виховувати лідерські якості в студентів. Підготовка студентів в дусі лідерства набуває особливої ваги. Лідерство сприяє прийняттю оперативних рішень, конструктивних дій у надскладних умовах військових дій. Виховання та навчання лідерських якостей в таких умовах є складним, багатограним процесом, який включає як і особистісний розвиток студентів, так і формування командної взаємодії.

Одним із аспектів, що сприяє розвитку лідерських якостей, є формування у студентів стратегічного мислення. Такі вміння формуються за допомогою аналізу минулих подій, досвіду та аналізу прийняття рішення історичних постатей та сучасних лідерів, на основі яких студенти вивчають, як можна приймати правильні та ефективні рішення. За допомогою системного підходу до аналізу ситуацій, студенти мають можливість аналізувати причинно-наслідкові зв'язки,

які виникають в процесі прийняття рішень, формують вміння оцінювати ризики і в результаті формувати стратегічне бачення молодого покоління.

В умовах війни важливо навчити студентів приймати рішення в умовах невизначеності. Для цього використовують сценарне моделювання, яке здійснюють за допомогою проведення занять чи тренувань, в процесі яких імітуються реальні умови. Аналіз помилок і успіхів, регулярний зворотній зв'язок і розбір конкретних випадків, сприяють навчанню, та процесу прийняття правильних рішень.

Війна також народжує лідерів, які здатні керувати колективом людей. Лідер повинен бути прикладом відповідальності, відданості та здійснювати безперервний саморозвиток. Він має бути зразком, демонструвати мужність, готовність брати відповідальність за прийняті рішення та підтримувати моральний дух команди. Постійне навчання, тренування та аналіз власних досягнень допомагають розвивати особистісні якості, необхідні для успішного лідерства. Важливо також, щоб досвідчені лідери ділилися своїми знаннями з молодшими колегами через тренінги, семінари та безпосереднє навчання.

Для формування лідерських якостей важливим є формування гнучкості та адаптивності до ситуації. Лідер повинен вміти оперативно адаптувати обрану стратегію відповідно до змінених умов, знаходити нестандартні рішення і бути готовими до змін у тактиці. Розвиток креативності, вміння думати поза шаблонами дозволяє формувати нові підходи до вирішення проблем, які виникають. Гнучкість у прийнятті рішень є ключовим аспектом лідерства в умовах війни. Обставини на сьогодні дуже швидко змінюються, і те, що вчора працювало, на сьогодні може виявитися неефективним. Лідери повинні бути мобільними – готовими до швидкої зміни ситуації, враховувати нову інформацію та швидкозмінні умови.

Важливим є розвиток командного духу і взаємодопомоги для формування єдиної системи управління, де кожен учасник на своєму місці відіграє свою роль і несе відповідальність за прийняті ним рішення. Студенти повинні бути готовими використовувати нові інструменти, підходи та стратегії, а також швидко мобілізувати свої команди для адаптації до нових реалій.

Наявність критичного мислення є ще однією із рис, яка властива для студентів, які володіють лідерськими якостями. Розвиток у студентів критичного мислення допомагає швидко визначати важливе та другорядне, ефективно вирішувати проблеми, уважно та результативно справлятися з різними завданнями. Критичне мислення дозволяє швидко аналізувати отриману інформацію, грамотно та аргументовано

обґрунтовувати свої слова та вчинки, глибше розуміти чужі та власні переконання. Лідер озвучує життєво важливі питання і проблеми, формулюючи їх ясно й точно, збирає й оцінює релевантну інформацію та реально її інтерпретує.

Розвиток комунікативних навичок є також надважливими у розвитку лідерських якостей фахівців. Лідер взаємодіє з іншими, шукаючи рішення складних проблем. «Достовірна, вчасна інформація дає можливість приймати рішення на основі колективного обговорення. Групові обговорення, дискусії та діалоги приводять до більш якісного вирішення складних питань, сприяють вибору найбільш ефективного варіанту, допомагають уникнути непорозумінь та забезпечують підвищення ефективності управління»⁸

Війна приносить людські страждання, біль і втрати. У такі моменти емпатія та підтримка набувають особливої ваги, допомагаючи пережити складні часи. Такі характеристики особливо необхідні для лідерів. Емпатія – це здатність відчувати й розуміти емоційний стан іншої людини. Психологічна, емоційна та фізична підтримка є ключовими чинниками, що допомагають відновленню та стійкості. В умовах війни така характеристика у студентів-лідерів стає особливо необхідною, адже кожен стикається з горем, страхом та невизначеністю. Студенти беруть участь в численних волонтерських програмах, які спрямовані на допомогу пораненим, відвідують лікувальні центри, де військові проходять відновлення та реабілітацію. Форми підтримки є різноманітними. Це і емоційна підтримка яка допомагає знизити рівень тривоги та стресу. Матеріальна підтримка продуктами, медикаментами, є дуже важливою для тих, чиїх рідних чи близьких немає поруч. Емпатія та підтримка в таких умовах важлива не лише військовим, оскільки полегшують біль окремих людей, а й студентам, оскільки формує та зміцнює суспільні зв'язки, створює атмосферу взаємодопомоги, підтримки та єдності.

Кожна людина по-різному сприймає інформацію, виходячи з власного життєвого досвіду та психологічного стану. Дуже часто відбувається інформаційне перенасичення яке може перерости у виснаження. Негативні новини поширюються блискавично і сприймаються навколишнім середовищем дуже гостро. Саме на цьому побудована стратегія дезінформації. В умовах війни зростає ризик

⁸ Вітер О.М., Килин О.В., Свелеба Н.А. Вплив комунікацій на ефективність прийняття управлінських рішень // Науковий журнал «Причорноморські економічні студії». Одеса, 2024. Вип. 88. С. 64-68 <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm&ogbl#inbox/FMfcgzQXJQSTQgFZrKDnhJVwMnqRZsNz?projector=1&messagePartId=0.1> DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.88-10>

поширення неточних або маніпулятивних даних. Для протидії маніпуляціям студентам важливо використовувати перевірені джерела інформації, та вміти аналізувати отримані дані. У воєнний час інформаційний простір стає ареною битви. Противник може використовувати пропаганду, фейкові новини та кібернетичні атаки для дестабілізації ситуації в країні. Тому, важливо щоб студенти могли дотримуватись правил інформаційної безпеки, та здійснювати захист від дезінформації та кібер-атак.

Отже, формування і розвиток лідерських якостей у студентів є надважливими. Така підготовка відбувається через використання інтерактивних методів навчання, які включають участь у дебатах, моделювання роботи органів влади, через участь у волонтерських проєктах, та в студентському самоврядуванні. Це дозволяє молоді на практиці відчувати відповідальність за прийняті рішення та їхні наслідки. Такі методи сприятимуть не лише збереженню знань, а й розвитку життєвих навичок, та сприяють побудові стабільного майбутнього.

3. Проблеми викладання та корекція навчального контенту

Війна створює серйозні перешкоди для освіти, впливаючи не тільки на здобувачів, а й викладачів та всю систему навчання. Викладачі є не лише носіями знань а й лідерами та наставниками, які надихають своїх вихованців на формування професійних знань і навиків та формують активну громадянську позицію своїх вихованців. На сьогодні, в умовах російсько – української війни, близько 30% викладачів вітчизняних університетів займаються, окрім основної професійної діяльності (викладання, дослідження), ще й соціальною діяльністю (гуманітарна допомога, волонтерство тощо).⁹

Педагоги в сучасних умовах змушені опановувати різні види дистанційної освіти, займаються розробленням дистанційних курсів навчання, здійснюють їхнє змістове наповнення, займаються підготовкою програм індивідуального навчання. Відбувається актуалізація, адаптація та оновлення освітніх програм та пристосування навчальних дисциплін до воєнного часу та зміна навчального контенту дисциплін. В освітні професійні програми включаються дисципліни, які пов'язані з обов'язковою військовою підготовкою, одночасно зі збереженням дисциплін, які формують базові знання та навички. Крім цього, у структуру навчальних дисциплін, вводяться теми, розділи, які сприяють розвитку програмних дескрипторів, що формують якості, які необхідні не тільки для сучасного професіонала а й громадянина. Тому,

⁹ Оцінювання потреб вищої освіти України. Первинний аналіз (25 червня – 04 серпня 2022 р.). С. 3. URL: <http://surl.li/dsorm>

в умовах війни в програму підготовки фахівців, особливо управлінської сфери, запроваджуються теми, які формують у студентів лідерські якості, креативність та вміння комунікувати з оточуючим середовищем. В умовах воєнного стану нагромаджується досвід поведінки менеджерів у сфері бізнесу, досвід дій військових адміністрацій, які працюють на територіях наближених до воєнних дій. Такий досвід доцільно акумулювати та формувати алгоритми дій та поведінки лідерів, менеджерів та їхніх команд в екстремальних умовах, і впроваджувати їх в програми підготовки здобувачів вищої освіти.

Викладачі допомагають здобувачам усвідомити важливість прав людини, свободи слова, соціальної справедливості, рівності та толерантності. Співпраця навчальних закладів з громадськими організаціями, участь у соціальних проєктах та волонтерських ініціативах допомагають студентам усвідомити важливість власної ролі у суспільстві та розвивати відповідальність за його майбутнє. У багатьох країнах запроваджуються курси з громадянської освіти, які включають вивчення основ демократії, політичної системи, прав людини. На думку багатьох вчених, для запобігання насильства та збереження миру варто запроваджувати так звану миротворчу освіту.

Демократична громадянська освіта є однією з найбільш популярних моделей освіти для миру. Головна мета такої системи освіти – виховати громадян, які критично сприймають всі суспільні процеси. Освіта для миру була запроваджена у США у 50-х рр. XX ст. Американські активісти-миротворці Г. К. Абрамс та Ф. Шмідт заснували міжнародну неурядову організацію – «Фундація освіти для миру». Головною місією члени організації вбачали у тому, щоб навчати дітей та дорослих розумінню природи та розвитку конфліктних ситуацій та поширенню миротворчих навичок у сім'ях, школах, громадах та в усьому світі. Організація «Фундація освіти для миру» на сьогодні є лідером у сфері розробки навчальної програми «вирішення конфліктів» та викладання цього курсу. Організація публікує матеріали, які використовуються більш ніж 20 тисячами навчальних закладів світу.

Академічна дисципліна «Освіта для миру» в закладах вищої освіти базується на політичних науках, соціології, історії, теології, психології та філософії. Основними цілями вивчення цієї дисципліни є: виховання студентської молоді, розуміння причин збройних конфліктів, розвиток шляхів їх попередження і подолання, створення мирного і справедливого суспільства¹⁰.

Наприклад, в Іспанії, в університеті Толедо запроваджено бакалаврську програму із вивчення проблем миру та онлайн-програма освіта для миру. Метою даних навчальних програм є вивчення проблем

викорінення насильства у світі. Також в університеті Нотр-Дам реалізується магістерська програма для тих, хто прагне побудувати мир, зацікавлений у політичних змінах у суспільстві, лідерстві, аналізі конфліктів та боротьбі за права людини. В університеті Мічігану реалізуються програми, присвячені проблемам боротьби з насильством та дискримінацією, а також програми з питань соціальної справедливості. Увага до освіти у дусі миру з боку вищих навчальних закладів у світі свідчить про усвідомлення світовою академічною спільнотою потреби, щодо підготовки сучасного фахівця до життєдіяльності в умовах конфліктів, економічних та соціальних криз, духовного занепаду людства.¹⁰

Війна створює величезні труднощі для викладачів через опанування інноваційних підходів, які дозволяють забезпечити якість та безперервність навчання та дозволяють адаптувати систему освіти до нових реалій. Війна продемонструвала гостру потребу у застосуванні цифрових технологій у сфері вищої освіти. Університети України активно відповідають на виклик «цифровізація вищої освіти», зокрема через пропозицію «тренінгів із застосування ІТ у викладанні». Очевидним також є подальше зростання актуальності цього напрямку у професійному розвитку науково-педагогічного персоналу, а також змістовне розширення пропозицій, пов'язаних із процесами цифровізації у вищій освіті.¹¹ Це стосується використання викладачами та студентами сучасних програмно-інформаційних технологій, програм для організації відеоконференцій Zoom, Tims, Meet, використання у навчальному процесі гаджетів, які розширюють комунікаційні зв'язки та роблять їх більш мобільними, оперативними та доступними. Використання хмарних сервісів фірм Google, Microsoft, Amazon, Apple дозволяє отримати доступ практично до будь-якого програмного забезпечення (хай і не найновіших версій) та використовувати у повній мірі досягнення четвертої технологічної революції – «цифрової». А використання у навчальному процесі систем електронного самонавчання, відеоуроків, допомоги штучного інтелекту ChatGPT та його аналогів робить навчання цікавим процесом та дозволяє повноцінно організувати самостійну роботу студентів.

З метою адаптації до нових умов відбувається розробка нових форм та методів навчання, які враховують особливості навчального процесу

¹⁰ Українська освіта в умовах війни : монографія / за наук. ред. С.О. Терепищого. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. 234 с.

¹¹ Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред С. Калашнікової. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 220 с. (С.165) URL: <http://surl.li/mzubug>

під час війни. Важливо створювати відкритий навчальний простір, що стимулює атмосферу дискусії, та формує сучасний світогляд здобувачів вищої освіти. Запроваджуються нові педагогічні підходи, для вільного обговорення гострих, суперечливих питань, які ставить перед студентами життя. В.П.Андрущенко (український науковець-філософ, доктор філософських наук, професор, дійсний член Академії педагогічних наук України, член-кореспондент НАН України) вказує на те, що дискурс в освіті є гарантією світоглядної незалежності кожного здобувача освіти як суб'єкта певного суспільства. «Маніпуляція почуттями, що часто-густо практикується ідеологічними та пропагандистськими організаціями, дорого обходиться люду. Вона духовно підкорює людину, формує інертну масу людей, яка, не усвідомлюючи факту духовної обробки, керується у своїх почуттях, думках, поглядах і вчинках наперед заданими стереотипами. Протистояти маніпуляції може лише дискурсно сформована людина, яка навчилася самостійно розрізняти прекрасне та потворне, добро і зло, істину і хибне, яка вміє відстоювати власну думку, реалізовувати (завдяки волі) свої переконання у повсякденній практичній діяльності»¹².

Використання дебатів, активного навчання, командної роботи – це педагогічні підходи, за допомогою яких студенти вільно обговорюють гострі, складні та суперечливі питання. Так, палестинські та ізраїльські учні під час вивчення курсу освіти для миру обговорюють конфлікт у Північній Ірландії, країні, далекій від Середнього Сходу, і тому здатні зрозуміти протилежні погляди. Такий підхід є ефективним, тому що учні не мають прямого емоційного залучення в конфлікт, а отже можуть аналізувати його динаміку більш об'єктивно¹³.

В умовах війни викладачі часто постають у ролі коучів, тренерів, які допомагають студентам знижувати рівень стресу та сприяють емоційній стабільності здобувачів. Студенти нерідко перебувають у стресі, тривожності, депресії, що зумовлені війною. Тому важливою складовою роботи викладача є формування у студентів стійкості до стресів, та вміння надавати різні види психологічної допомоги. Для цього в програму підготовки фахівців необхідно включати дисципліни, які формують у студентів психологічну стійкість, навчають технікам та методикам зниження стресу. Також потрібно формувати групи підтримки та спеціальні тренінги для студентів, які стали свідками руйнувань, втратили рідних, або пережили травматичний досвід.

¹² Андрущенко В. П. Ціннісний дискурс в освіті. Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис, 2008. № 1. С.1-6 , с. 5.

¹³ Українська освіта в умовах війни : монографія / за наук. ред. С.О. Терепишного. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. – 234 с.

Виховна робота завжди була невід’ємною складовою освітнього процесу, а зараз, в умовах військової агресії росії проти України, її важливість складно переоцінити. Нинішня нав’язана росією війна загострила питання, які давно висіли в повітрі. Брак патріотичного виховання, відчуття держави як Батьківщини, структури, яка захищає, мовне питання стали на Сході України є ключовою проблемою. На жаль, вони надто довго залишалися без рішучих і переконливих відповідей. Форсмажорна дійсність змусила давати відповіді у режимі реального часу.¹⁴

«Російська збройна агресія актуалізувала потребу в перегляді підходів до національно-патріотичного виховання молодого покоління студентської молоді. Патріотичні почуття і гордість за власну країну мають прищеплюватися студентам впродовж викладання кожної навчальної дисципліни. Національна ідентичність, свідомо громадянська позиція, відповідальність за долю своєї країни – це те, що формується в процесі національно-патріотичного виховання через мову, історію, цінності й традиції. Тому сьогодні виховання громадянина-патріота України має бути пріоритетним завданням на всіх рівнях від викладача до ректора, від охоронця до працівника будь-якого відділу адже від нього залежить національна безпека та майбутній розвиток вільної, згуртованої та успішної української нації».¹⁵

ВИСНОВКИ

Попри всі виклики війни в Україні, освіта та підготовка кваліфіковано фахівця під час війни є критично важливою місією. Вона дозволяє не втрачати навички, отримувати знання та підтримувати надію на майбутнє. Сьогодні освітній процес в Україні відбувається в умовах воєнного стану, повітряних тривог та обстрілів, руйнувань освітньої інфраструктури, навчання в умовах постійного стресу, психологічного тиску.

Підготовка фахівців в умовах воєнного стану визначається знаннями та вміннями, які формують професіонала та які демонструють конструктивну поведінку, креативне мислення та лідерство у кризових та нестандартних умовах. Також, важливо розвивати комунікативні якості та вміння забезпечити інформаційну безпеку в умовах війни.

¹⁴ Печерський А. Історія – зброя, або Чому Україна захищає своє минуле. <https://armyinform.com.ua/2022/06/14/istoriya-zbroya-abo-chomu-ukrayinazahyshhaye-svoe-mynule/>

¹⁵ Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с. ISBN 978-966-136-903-9

Війна також впливає не тільки на здобувачів, а й викладачів та всю систему навчання. Викладачі надихають своїх вихованців на формування професійних знань і навиків, та формують активну громадянську позицію своїх вихованців. З метою адаптації до нових умов, відбувається розробка нових форм та методів навчання, які враховують особливості навчального процесу під час війни. Важливо стимулювати атмосферу дискусії, використання дебатів, щоб студенти могли вільно обговорювати гострі, складні та суперечливі питання. Адаптації та освоєння нових форм, методів та засобів навчання потребують і студенти, і викладачі. Класичні методи навчання, які використовувалися протягом багатьох років не щезають, а модифікуються, цифровізуються, і ця тенденція прогресує в умовах війни. Збройна агресія актуалізувала також нагальну потребу в національно-патріотичному вихованні студентської молоді.

«Якщо зброя може забезпечити примирення шляхом вбивства сотень або тисяч людей, то університет сприяє стабілізації миру без кровопролиття, шляхом науково-обґрунтованого аналізу причин того чи іншого конфлікту, а також фахового визначення потенційних шляхів його нівелювання. Тому університети, інститути та академії здатні зробити більший внесок у розвиток миру, аніж найпотужніша армія у світі»¹⁶

АНОТАЦІЯ

У статті окреслено основні виклики, які постали перед вищою освітою України під час повномасштабної російсько-української війни. Однією з передумов досягнення сталого розвитку суспільства виступає освіта. Проблеми пов'язані з масштабними руйнуваннями освітньої інфраструктури, вимушеним внутрішнім переміщенням учасників освітнього процесу, психологічним тиском та фізичним знищенням українських людей на тимчасово окупованих територіях. Підготовка фахівців є ще одним викликом який поставила війна перед освітнім середовищем. Важливо підготувати не лише кваліфікованого фахівця, а й виховувати лідерські якості студентів, які включають розвиток стратегічного мислення, емоційну стійкість, навички прийняття рішень в умовах невизначеності, активних громадян, які здатні впливати на розвиток країни та адаптуватися до нових реалій буття.

Війна створила проблеми і для викладачів. Наголошується на необхідності запровадження сучасних технологій та методик навчання,

¹⁶ Українська освіта в умовах війни : монографія / за наук. ред. С.О. Терепишого. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. – 234 с.

адаптації системи освіти до нових реалій та підвищення її вкладу у соціально-економічний розвиток країни та сталого розвитку суспільства.

Література

1. Аналіз тенденцій у вищій освіті. 30 грудня 2024 р. <https://www.oin.com.ua/kilkist-studentiv-pershokursnykiv-u-2024-roczizmenshylasya-na-80-tysyach/> (дата звернення 3.02.2025)
2. Андрущенко В. П. Ціннісний дискурс в освіті. *Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис*, 2008. № 1. С. 1-6.
3. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с. ISBN 978-966-136-903-9
4. Вітер О.М., Килин О.В., Свелеба Н.А. Вплив комунікацій на ефективність прийняття управлінських рішень // *Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»*. Одеса, 2024. – Вип. 88 с.64-68. URL:<https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm&ogbl#inbox/FMfcgzQXJQSTQgFZrKDnhJVWmNqRZsNz?projector=1&messagePartId=0.1> (дата звернення 3.02.2025) DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.88-10>
5. Звіт забезпечення права на вищу освіту для внутрішньо переміщених осіб. URL: <http://surl.li/niydh> (дата звернення 5.02.2025)
6. Education in Ukraine defies the war. *European Journal of Education*. Vol. 58. Issue 4. P.538-641. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ejed.12581> (дата звернення 10.02.2025)
7. Лісовий О. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/u-minosviti-ocinili-gotovnist-ukrittiv-u-zakladah-osviti-ukrayini-2377657.html> (дата звернення 10.02.2025)
8. Марія Мигаль Освіта в умовах війни: виклики та перспективи для України. 23 жовтня 2023 URL: <https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/> (дата звернення 10.02.2025)
9. Оприлюднено первинний аналіз оцінювання потреб фахової перед вищої та вищої освіти України. Міністерство освіти і науки України, 2022. URL:<https://mon.gov.ua/ua/news/oprilyudneno-pervinnij-analiz-osinuyuvannypotreb-fahovoyi-peredvishoyi-ta-vishoyi-osviti-ukrayini> (дата звернення 10.02.2025)
10. Оцінювання потреб вищої освіти України. Первинний аналіз (25 червня – 04 серпня 2022 р.). С. 3. URL: <http://surl.li/dsorm> (дата звернення 15.02.2025)

11. Печерський А. Історія – зброя, або Чому Україна захищає своє минуле. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/14/istoriya-zbroya-abo-chomu-ukrayinazahyshhaye-svoye-mynule/> (дата звернення 10.02.2025)

12. Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред С. Калашнікової. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 220 с. (С.165) URL: <http://surl.li/mzubg> (дата звернення 10.02.2025)

13. Українська освіта в умовах війни : монографія / за наук. ред. С.О. Терпищого. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. 234 с.

14. Шкарлет С. Вплив війни в Україні на реалізацію глобальних цілей сталого розвитку . URL:<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/51685/1/%d0%a1%d0%b5%d1%80%d0%b3%d1%96%d0%b9%20%d0%a8%d0%9a%d0%90%d0%a0%d0%9b%d0%95%d0%a2.pdf> (дата звернення 13.02.2025)

Information about the authors:

Viter Oleksandra Mykolaivna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Lviv Branch of Private Higher
Education Establishment “European University”
5, Kushevych str., Lviv, 79019, Ukraine

Zasadna Khrystyna Omelianivna,

Candidate of Physics and Mathematics, Associate Professor
Lviv Branch of Private Higher
Education Establishment “European University”
5, Kushevych St., Lviv, 79019, Ukraine

Sveleba Natalia Andriivna,

Candidate of Economics, Associate Professor,
Associate Professor
Lviv Branch of Private Higher
Education Establishment “European University”
5, Kushevych St., Lviv, 79019, Ukraine